

בענין נר שבת

מאת: שמואל חדש

כתב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות שבת (ה:א) "הדלקת נר בשבת אינה רשות כו' אלא חובה. ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהם נר דלוק בשבת. ואפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר, שזה בכלל עונג שבת." ובפרק האחרון של הלכות שבת (ל:ה) כתב "וצריך לתקן ביתו מבעוד יום מפני כבוד השבת. ויהיה נר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת שכל אלו לכבוד שבת הן." וכבר העירו בזה, שחזינן ש"ל להרמב"ם שחובת נר שבת תרתי איתנייהו (בה 1) עונג 2) וכבוד. ונדחקו המפרשים לבאר דנר דכבוד הוא במקום שאוכלין, ועונג הוא בשאר החדרים. ויש שכתבו איפכא. (עי' בערוך השלחן ריש סי' רס"ג ושמירת שבת כהלכתה פ' מ"ג הערה ו' עיי"ש.)

אכן באמת לא נראה כלל דרך זה ברמב"ם. אלא הדברים פשוטים ומבוארים, דהא שהזכיר נר דלוק מדין כבוד בפרק ל', הרי זה רק פרט אחד מדין הכללי של כבוד ועונג שמבאר הרמב"ם שם, ואין מברכין על זה כשם שאין מברכין על שאר ענייני כבוד ועונג. אבל החובה המסויימת של נר שבת שתיקנו חז"ל עם כל דיניו שכתב בפרק ה' (כמו שמנים והפתילות הכשרים להדלקה), ושמברכין עליו כדרך שמברכין על כל הדברים שחייבין בהן מדברי סופרים, על זה הוא שכתב הרמב"ם שהוא רק מדין עונג, והיא חובה יתירה על דין עונג הכללי, שעקר דינו הוא במאכל ובמשתה (ל:ז). ונמצא שאין כאן ב' טעמים על חובת נר שבת הפרטי, שעליו נתקן הברכה, כי אם טעם אחד של עונג בלבד. ומקור הדין של נר דלוק (המבואר בפרק ל) מדין כבוד, הוא בגמרא שבת (ק"ט:). עיי"ש דכיל ליה בהדי שלחן ערוך ומטה מוצעת. וחובת נר מטעם עונג הוא המבואר במשניות וגמרא בפרק במה מדליקין, דמבואר שהוא דין מסוים בנר נוסף על הא דנכלל בדין הכללי של כבוד שבת בהדי שלחן ערוך ומטה מוצעת, לכן מפרש הרמב"ם שהוא דין אחר מטעם עונג.

ויש להעיר שהרמב"ם פסק בסוף הלכות שביתת עשור שאין מברכין על נר יוה"כ (דלא כהרא"ש ושו"ע שמברכין עליו) ואעפ"כ פסק שאם חל יוה"כ להיות בשבת הוי נר שבת חובה כשאר שבתות ומברכין עליו. ואם חובת נר היא משום עונג, הא יוה"כ אף כשחל בשבת, הוא יום עינוי ולא עונג? והמוכרח מזה שלא פקעה ביוה"כ חובת עונג שבת על מה שלא נאסר מחמת חובת עינוי יו"כ. ועי' בתוס' (שבת כה: ד"ה הדלקת) דחובת נר היא "במקום סעודה דחובה היא שיסעוד במקום הנר משום עונג." הרי לפי תוס' האי קיום של עונג דנר תלוי בעקר עונג של שבת דהיא העונג של אכילה. אבל לפי הרמב"ם הוא חלוק לגמרי מאכילה ולכן

שמואל חדש סוחר גר בפלטבוש.

שייך אפילו בשבת שחל על יו"כ. והרי הצריך הרמב"ם (הל' שבת ה:ב) לבאר ד"מותר להשתמש בנר של שבת", הרי מבואר דאין טעם העונג דמשתמשים בו לשום צורך אלא דהעונג של נר היא העונג שבא לנפש אדם מהיותו במקום אור ולא באפילה. על זה העונג הוא שתקנו חז"ל ברכה.

אכן צ"ע דהא עוד הוזכר בגמרא טעם שלישי לנר שבת, הוא טעם שלום בית, דאיתא בגמרא (שבת כה:): "ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכה ג:יז) מא ותזנח משלום נפשי א"ר אבהו זו הדלקת נר בשבת נשיתי טובה א"ר ירמיה זו בית המרחץ וכו'." (ועיי"ש ברש"י ד"ה הדלקת נר.) ולעיל (שבת כג:) "אמר רבא נר ביתו ונר חנוכה, נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו עדיף משום שלום ביתו." (ועיי"ש ברש"י ד"ה שלום ביתו.) והרמב"ם פסק כל זה בסוף הל' חנוכה "היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו קודם משום שלום ביתו שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום." ואם כן, טעם זה של שלום בית ודאי קאי על החובה המסויימת של נר שבת, והוא טעם חשוב הנוגע לדינא כדקאמר רבא, וצ"ע אם כן למה לא הזכיר הרמב"ם טעם זה בפרק ה' בהדי טעמא דעונג שכתב, דהרי הכא הוא עיקר מקומו של תקנת נר שבת.

והרי למנהג דידן שמברכין על נר יוה"כ, על כרכך שהוא כמו שכתב הרא"ש (יומא סי' כ"ז) שהוא משום שגם ביוה"כ יש טעם של שלום בית כמו בשבת. והרי ביוה"כ אין בו עונג, הרי שמטעם שלום בית בלחוד איכא לחובת נר. ויותר מזה משמע מהרא"ש שם, דס"ל דגם בשבת גופא כל טעמו של נר הוא משום שלום בית, ולא משום עונג כדכתב הרמב"ם. (אכן עי' רא"ש פ"ב דשבת סי' י"ח בשם ר"ת שהזכיר טעמא דעונג.) וכן משמע עוד במרדכי, עי' מג"א סי' רס"ג סקי"ג. וא"כ נהי שהרמב"ם לא ס"ל כהרא"ש לברך על נר יוה"כ משום שאין נר יוה"כ חובה אלא מנהג בעלמא, הא עכ"פ בשבת עצמו היה לו להזכיר גם טעם זה של שלום בית וכנ"ל.⁸

והנה הערוך השלחן (שם) הרכיב שני הדברים וכתב דטעמא דעונג וטעמא דשלום ביתו הוא אחד והיינו הך. ולפי הטעם שכתב רש"י בדף כג: דשלום ביתו היא "שמצטערין לישב בחשך", אפשר לפרשו כן אבל בדף כה: פירש רש"י שבחשך "שהולך ונכשל", ומניעת מכשול לא נראה שהוא טעמא דעונג. ועוד נסתר זה מהרא"ש שכתב שחובת נר ביוה"כ הוא משום שלום בית דהא ביוה"כ

⁸ ובאמת קושיא על הרא"ש, איך כתב לברך על נר יו"כ כיון שהוא רק מנהג כמפורש במשנה (פסחים נג:): "מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יוה"כ מדליקין, מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין." עי' בב"י סי' תר"י שהמרדכי העיר זה, ועי' בבהגר"א שם. ועוד קשה איך אמר הרא"ש דטעמא דנר יוה"כ הוא משום שלום בית, הא להדיא איתא בגמ' (שם) "שניהן לדבר אחד נתכוונו." עיי"ש בפרש"י שר"ל להפריש מאשתו. והנראה בדעת הרא"ש דהני דאין מדליקין ביה"כ ס"ל דאין מדליקין מפני חשש שיראה את אשתו ויתאווה לה, וטעם זה דוחה לטעם שלום בית. אבל הנך שמדליקין ביו"כ ס"ל להיפוך שהנר מפרישו מאשתו, וממילא שוב הדרינן להדליק משום שלום בית. ונמצא לפ"ז דבמקום שמדליקין אינו מנהגא בעלמא, אלא שלמנהגם היא חובה ביו"כ כמו בשבת.

ליכא עונג. (אולם יתכנו דברי הערוה"ש במרדכי המובא במג"א רס"ג סקי"ג). ובהרמב"ם לא יתכן כלל לומר הכי, שהוא לא פירש שלום בית כרש"י, שהרי כתב (שם) "שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום." הרי שפירש שלום ביתו כפשוטו שלא תהא קטטה בין אחד לשני. בחשך יכשלו אחד בחבירו ויבואו לידי קטטה. אם כן לא שייך זה לטעמא דעונג, דעונג שייך אפילו כשהוא בינו לבין עצמו.

ובאמת כל עצם הדין שכתב הרמב"ם בהלכות חנוכה, טפי היה נראה לכתבו בהלכות שבת, ובפרט הך דנר ביתו וקידוש היום דלא שייך כלל לחנוכה, מאי שייטיה להתם? לכן נראה בדעת הרמב"ם, שהוא לא פירש הך נר ביתו שאמר רבא, שהוא נר שבת כרש"י ושאר הראשונים, אלא דאיירי רבא בנר ביתו של כל יום, ונר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף, היינו נר של כל יום, משום שלום ביתו. והרי הרמב"ם מפרש האי שלום ביתו דרצה לומר שלום בין איש לאשתו. וטעם גדול זה שייך בנר של כל יום ויום ולא שייך בפרט לשבת. דבשלמא לפירוש רש"י שפירש שלום ביתו, דרצה לומר שלא יצטערו בחשך או שלא יכשלו בהילוכם יתכן להקפיד על זה בשבת יותר מבימי החול, אבל לפירוש הרמב"ם אין לחלק בזה כלל. ולא הוזכר לא ברמב"ם ולא בדברי רבא נר "שבת", אלא נר "ביתו", ואילו היה פירושו נר שבת ודאי היה הרמב"ם מבאר זה להדיא. אלא הוא כנ"ל דאיירי מנר ביתו של כל יום ויום. והא דדף כה: "ותזנו משלום נפשי, זו הדלקת נר בשבת", עיי"ש ברבינו חננאל שלא גרס "בשבת", וברור שגם גירסת הרמב"ם היתה כגירסת הר"ח ואיירי מנר של כל יום. ועל' בשפת אמת שהעיר על גירסת הר"ח, אבל כתב שכונת שני הגרסאות שוות. ולדברינו אינו כן ויש נפקא מינה גדולה ביניהם.

וממילא ניחא בפשטות הא דלא הזכיר הרמב"ם בהלכות שבת טעמא דשלום בית לגבי נר שבת, ששלום בית אינו עושה חובה בשבת יותר מבחול ולא הוזכר טעם זה כלל על נר שבת רק על נר ביתו של כל יום. וזהו דלא הביא דינא דרבא דנר ביתו עדיף מנר חנוכה רק בהלכות חנוכה ולא בהלכות שבת, דלא איירי כלל מנר שבת. ואף שהוא חידוש גדול לדינא, דגם נר של ימות החול קודם לנר חנוכה, נראים הדברים ברורים בדעת הרמב"ם. ובהלכה זו דכה נתבאר דשלום בית יש לו דין קדימה על מצות קדושת היום וזכרון הנס, מסיים הרמב"ם ספר זמנים ומתחיל ספר נשים, שהרי ספר נשים דן בדינים הנוגעים בין איש לאשתו. יש להקדים מעלת השלום לקדושת היום. נר ביתו קודם לקידוש היום. 